

Sisäministeriö

AI FI 28/2021
21.06.2021

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

AMNESTY INTERNATIONAL SUOMEN OSASTO
Hietaniemenkatu 7 A
00100 Helsinki
P: 041 313 4778
E: amnesty@amnesty.fi
W: www.amnesty.fi

Lausunto työryhmän ehdotuksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

Amnesty International on maailman suurin ihmisoikeusjärjestö, jonka toiminta perustuu yksittäisten ihmisten tuelle. Tukijoita on yli 10 miljoonaa, 150 maassa eri puolilla maailmaa. Amnesty on poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton. Amnestyn tehtävänä on tehdä ihmisoikeudet tunnetuiksi, tutkia vakavia ihmisoikeusloukkauksia sekä kampanjoida niitä vastaan kaikkialla maailmassa. Amnesty seuraa aktiivisesti vireillä olevia lainsäädäntöhankkeita ottaen kantaa niihin, ihmisoikeusvelvoitteita esille tuoden ja niiden toteutumista vaatiessa.

Amnesty International Suomen osasto kiittää mahdollisuudesta lausua otsikon asiassa ja lausuu kunnioittavasti seuraavaa:

1. Yleistä

Ehdotuksen tavoitteena on poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelua koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus. Sanna Marinin hallitusohjelman päämääriin kuuluu laadukas lainsäädäntö, joka edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Tämän ehdotukseenkin kirjatus päämäärän lisäksi kokonaisuudistuksen tarpeelle on esitetty säännösten täsmentämiseen, käytännön sovellettavuuteen ja menettelyjen valtakunnalliseen yhdenmukaistamiseen liittyvät kehitystarpeet sekä muun muassa kansainvälisten sopimusten valvontaelinten suositukset. Tavoitteena on vapautensa menettäneen säilyttämisen turvallisuuden varmistaminen. Myös vartiointitehtävissä toimivan henkilöstön toimivaltuuksia ja viranomaisten velvollisuuksia koskevat säännöt saatetaan ajan tasalle. Ehdotuksessa esitetään säädettäväksi aiempaa selkeämmin yleislaki, jota sovellettaisiin kaikkien poliisin lain nojalla säilyttämien vapautensa menettäneiden henkilöiden kohteluun.

Amnesty pitää ehdotetun hallituksen esityksen tavoitteina olevia perus- ja ihmisoikeuksista huolehtimista, sääntelyn selkeyttämistä, vapautensa menettäneen säilyttämisen turvallisuuden varmistamista sekä säilyttämiseen liittyvien menettelyjen valtakunnallista yhdenmukaisuutta kannatettavina lähtökohdina kokonaisuudistukselle. Perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen näkökulmasta on kiitettävää, että ehdotuksessa ja sen valmisteluvaiheissa on myös huomioitu ja analysoitu eri ihmisoikeuselinten ratkaisukäytäntöjä, standardeja ja suosituksia, laillisuusvalvojien ratkaisuja sekä eduskunnan perustuslakivaliokunnan kannanottoja. Ehdotus vaikuttaakin yleisesti ottaen huolellisesti valmistellulta.

Amnesty huomauttaa kuitenkin, että YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 10 artiklan 2 b kohdan mukaan nuoret syytetyt on pidettävä erillään aikuisista. Suomella on

edelleen tähän kohtaan voimassa varauma. Kyseinen varauma on syytä poistaa, mihin myös YK:n ihmisoikeuskomitea on ottanut kantaa Suomelle tänä vuonna antamissaan suosituksissa.¹

Vapautensa menettäneen kannalta keskeisimpiä ihmisoikeuksia ovat YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 7 artiklan kidutuksen sekä julman, epäinhimillisen ja halventavan kohtelun kielto sekä 10 artikla, jonka mukaan kaikkia vapautensa menettäneitä on yleissopimuksen kohdeltava inhimillisesti ja heidän synnynnäistä ihmisarvoaan kunnioittaen. Lisäksi 9 artikla sisältää henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden suojan. Artikla kieltää mielivaltaisen pidättämisen ja vangitsemisen sekä sisältää oikeuden vaatia pidättämisen ja vangitsemisen laillisuuden tutkimista tuomioistuimessa. Vastaavasti Euroopan ihmisoikeussopimuksen sisältämät keskeisimmät oikeudet on kirjattu 3, 5 ja 6 artikloihin.

Vapautensa menettäneelle kuuluvat kuitenkin myös muut perus- ja ihmisoikeudet. Kuten ehdotuksessa todetaan, vapaudenmenetys ei itsessään ole peruste rajoittaa henkilön muita perus- ja ihmisoikeuksia. Vapaudenmenetystilanteessa onkin muita mahdollisia perus- ja ihmisoikeuksien rajoituksia arvioitava aina tapauskohtaisen harkinnan perusteella. Amnesty pitääkin tärkeänä sitä, että ehdotuksessa on nykyistä lainsäädäntöä vastaavasti säilytetty säännös, jonka mukaan vapautensa menettäneen oikeuksia ei saa lain säännösten nojalla rajoittaa enempää kuin vapautteen kohdistuvan toimenpiteen tarkoitus, säilytysvarmuus, säilytystilan järjestyksen säilyminen sekä vapautensa menettäneiden ja muiden henkilöiden turvallisuus välttämättä vaativat.

Lisäksi säädettäisiin vapautensa menettäneiden kohtelun peruseriaatteista, joiden mukaan jokaista poliisin säilytettävänä olevaa vapautensa menettänyttä olisi kohdeltava oikeudenmukaisesti ja hänen ihmisarvoaan kunnioittaen. Oikeudenmukaisuus pitäisi sisällään perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen vaatimuksen ja pyrkimyksen olosuhteiden mahdollistamalla tavalla näiden oikeuksien edistämiseen. Lisäksi vartiointitehtävissä toimivien viranhaltijoiden toimivaltuuksien käytön yleisistä periaatteista säädettäisiin. Vartiointitehtävissä toimivan viranhaltijan olisi toimittava asiallisesti ja puolueettomasti sekä yhdenvertaista kohtelua ja sovinnollisuutta edistäen. Kaikessa viranomaistoiminnassa olisi otettava huomioon yhdenvertaisuuden periaate ja syrjinnän kielto.

Amnesty kannattaa edellä mainittuja kirjauksia vapautensa menettäneiden oikeudenmukaisesta ja ihmisarvoa kunnioittavasta kohtelusta. Perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen ja edistäminen, kuten myös yhdenvertaisuuden toteutuminen on kuitenkin varmistettava myös käytännössä. Tältä osin on huolehdittava esimerkiksi säilytystiloissa työskentelevien ja kiinniottotehtäviä hoitavien henkilöiden riittävästä perus- ja ihmisoikeuksia koskevasta koulutuksesta.

Edellä lausuttujen yleisten huomioiden lisäksi Amnesty lausuu seuraavissa kappaleissa eräistä järjestön työn ja ihmisoikeuksien näkökulmasta keskeisimmistä teemoista.

2. Soveltamisalan täsmentäminen

Lain soveltamisalaa koskevaa säännöstä olisi tarkoitus täsmentää niin, että säädöstekstissä nimenomaisesti todetaan, että lakia sovelletaan myös poliisin kuljetusvastuulla oleviin vapautensa menettäneisiin. Ehdotuksessa todetaan, että tämä vastaa jo voimassa olevaa käytäntöä. Vapautensa menettäneellä tarkoitettaisiin 1 luvun 2 §:n 4 kohdan määritelmän mukaan tutkintavankia, pidätettyä, kiinni otettua ja muuta henkilöä, joka on lain nojalla menettänyt henkilökohtaisen vapautensa. Lain soveltamisalan piiriin kuuluminen ei siten olisi riippuvainen siitä, mikä taho henkilökohtaisen vapauden rajoittamisesta on päättänyt.

¹ https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/FIN/CCPR_C_FIN_CO_7_44648_E.pdf

Ehdotettavaa lakia sovellettaisiin siltä osin kuin poliisin säilytystilan tai poliisin vastuulla olevan kuljetuksen järjestys ja turvallisuus välttämättä edellyttävät, vaikka muualla laissa olisi erityissääntelyä esimerkiksi tietyllä perusteella vapautensa menettäneen kohtelusta. Säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä annetun lain mukaan poliisin tiloihin sijoitettuun ulkomaalaiseen sovelletaan ensisijaisesti kyseistä lakia. Poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annettua lakia sovelletaan ja sovellettaisiin jatkossakin kuitenkin siltä osin kuin se on välttämätöntä ottaen huomioon poliisin säilytystilojen järjestys ja turvallisuus. Perustelujen mukaan on välttämätöntä jättää mahdollisuus soveltaa poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annettua lakia tiettyjen järjestykseen ja turvallisuuteen vaikuttavien seikkojen, kuten tapaamisten, liikkumisten ja puhelimen käytön osalta. Perustelujen mukaan tarve johtuu erityisesti siitä, että poliisin eri säilytystilojen toimintaympäristöt poikkeavat toisistaan muun muassa rakenteellisesti sekä henkilöstöresurssiltaan ja varustelutasoltaan.

Amnesty pitää hyvänä pyrkimystä soveltamisalan täsmentämiseen. Toisaalta, kun lakia sovellettaisiin edelleen tietyissä tilanteissa muun erityissääntelyn sijaan, olisi tarpeen selkiyttää, mikä on eri lakien soveltamisen etusijajärjestys eri tilanteissa, esimerkiksi säilytystiloissa tai kuljettaessa. Nyt ehdotus vaikuttaa todella epäselvältä sen suhteen, mitä lakia missäkin yksittäisessä tilanteessa sovelletaan. Mikäli lakia poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta sovelletaan tarpeen mukaan silloin, kun se on välttämätöntä, vaikka periaatteessa sovellettavaksi tulisi erityislaki, niin vapautensa menettäneen on hankala arvioida oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan kussakin yksittäisessä tilanteessa, jos hänellä ei ole tarkkaa tietoa lakien soveltamisjärjestyksistä. Olisi myös syytä arvioida, ovatko eri lakeihin kirjatut vapautensa menettäneiden oikeuksien rajoitusperusteet ja niiden keskinäinen soveltamisjärjestys riittävän selkeitä, jottei viranomaiselle jää liian laajoja toimivaltuuksia vapautensa menettäneiden oikeuksien rajoittamiseen eri lakien perusteella.

3. Sijoittaminen säilytystilassa

Voimassa olevaa sääntelyä vastaavasti ehdotukseen on kirjattu, että alle 18-vuotias olisi pidettävä erillään muista vapautensa menettäneistä, jollei hänen etunsa muuta vaadi. Naiset ja miehet olisi myös pidettävä eri selleissä. Lisäksi säädettäisiin nykyistä sääntelyä vastaavasti, että vapautensa menettänyt olisi pyrittävä sijoittamaan yhden hengen selliin, johon ei olisi sijoitettu muita vapautensa menettäneitä. Vapautensa menettänyttä ei siten saisi sijoittaa samaan selliin toisen kanssa, jos siitä aiheutuu vaaraa hänen itsensä tai toisen vapautensa menettäneen turvallisuudelle, vapauteen kohdistuvan toimenpiteen tarkoitukselle taikka säilytystilan järjestykselle tai turvallisuudelle.

Ehdotuksessa todetaan, ettei poliisin säilytystiloissa säilytystilojen koon ja säilytystilan valvontaan käytettävissä olevien resurssien vähäisyyden vuoksi yleensä ole mahdollisuuksia erillisten osastojen perustamiseen eri perusteella vapautensa menettäneille tai eri sukupuolta oleville vapautensa menettäneille. Niiden säilytystilojen osalta, joissa olosuhteet sen mahdollistavat esimerkiksi toimitilojen kehityksen myötä, tulisi pyrkiä erillisten osastojen perustamiseen. Eri perusteilla poliisin säilytettävänä olevien vapautensa menettäneiden sijoittaminen samaan selliin toistensa kanssa voisi tulla kysymykseen vain poikkeuksellisissa tilanteissa, kuten tilapäisen säilytystilojen tilanpuutteen vuoksi, ja tällöinkin tulisi kiinnittää erityistä huomiota vapaudenmenetyksen perusteeseen ja henkilön oikeusasemaan.

Henkilöiden vapaudenmenetyksen perusteet, oikeusasema ja henkilökohtaiset olosuhteet saattavat poiketa toisistaan merkittävästi. Amnesty katsoo, että esimerkiksi ulkomaalaislain perusteella säilöön otettuja ei tule pitää samoissa tiloissa rikosperusteisesti kiinniotettujen kanssa. Ulkomaalaislain perusteella säilöön otettuja ei tule ylipäätään säilyttää poliisin tiloissa. Koska näin kuitenkin edelleen toimitaan tietyissä tilanteissa, on välttämätöntä varmistaa erilliset tilat eri perusteilla pidettäville henkilöille. Lisäksi, mikäli edelleen sallitaan vapautensa menettäneiden sijoittaminen poikkeuksellisissa tilanteissa samaan selliin, olisi huolehdittava siitä, että päätöksen tekevällä toimivaltaisella viranhaltijalla on riittävä ymmärrys riskeistä ja haavoittuvuuksista, joita henkilöillä voi olla, ja jotka tulee huomioida päätöstä tehtäessä. Erityisesti turvapaikanhakijat saattavat olla usein haavoittuvassa asemassa johtuen traumoista, kidutuksen kohteeksi joutumisesta tai muusta erityisestä syystä.

Lisäksi on huolehdittava, että lapsen säilytystilaan sijoittamista koskevassa päätöksessä lapsen etu tulee jokaisessa tilanteessa tapauskohtaisesti ja riittävän perusteellisesti arvioituksi. Kuten edellä on mainittu, ihmisoikeuskomitea on suosittanut Suomelle pidätettyjen lasten pitämistä erillään aikuisista. Aikuisten kanssa samoissa tiloissa olleessaan lapset ovat vaarassa joutua väkivallan tai seksuaalisen väkivallan kohteiksi haavoittuvan asemansa vuoksi. Myös naisten ja miesten erillisille tiloille on tarve, eivätkä resurssikysymykset saisi olla haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten oikeuksien suojelun esteenä.

4. Vapautensa menettäneen omaisuuden kohdistuvat rajoitukset

Ehdotettu hallituksen esitys sisältää useita säännöksiä, joilla vapautensa menettäneen omaisuuden käyttöä tai hallussapitoa voitaisiin rajoittaa. Vapautensa menettäneen hallusta voitaisiin ottaa pois sellaiset esineet ja aineet, joista voi aiheutua vaaraa henkilön turvallisuudelle, säilytysvarmuudelle tai vapauten kohdistuvan toimenpiteen tarkoitukselle tai jotka huomattavasti haittaavat säilytystilan valvontaa. Esimerkiksi puhelimen käytön ehdoksi voitaisiin asettaa, että vapautensa menettänyt ilmoittaa, kehen hänen on tarkoitus olla yhteydessä. Lisäksi puhelimen käyttö voitaisiin keskeyttää tai evätä, jos se on tarpeen rikoksen estämiseksi tai säilytystilan järjestyksen ylläpitämiseksi tai jos puhelu vaarantaa vapauten kohdistuvan toimenpiteen tarkoituksen tai vapautensa menettäneen päihtymyksen vuoksi.

Amnesty katsoo, että omaisuuden kohdistuvien rajoitusten on oltava välttämättömiä ja niistä päätettäessä on suoritettava aina tapauskohtaista harkintaa. Erityisesti tämä tulee kyseeseen sellaisen omaisuuden käytön rajoittamisessa, joka mahdollistaa yhteydenpidon säilytystilan ulkopuolelle. Yhteydenpitoa ei tule rajoittaa ilman erityistä hyväksyttävää perustetta. Puhelimen käytön rajoittamisessa on otettava huomioon myös vapauden menetyksen peruste. Esimerkiksi ulkomaalaislain perusteella säilöön otettujen kohdalla tulee huomioida, että kyse on henkilöistä, jotka ovat menettäneet vapautensa ainoastaan maahanmuuttoon liittyvistä syistä. Heillä on usein perusteltuja syitä olla yhteydessä säilytystilan ulkopuolelle, kuten oikeudelliseen avustajaan turvapaikka-asiassaan tai omaisiinsa. Lisäksi käännytyslanteissa yhteydenpitoon on erityisen painavia syitä. Siksi Amnesty pitää tärkeänä, että ulkomaalaislain nojalla vapautensa menettäneen oikeus yhteydenpitoon oikeudelliseen avustajaansa, omaisiinsa ja muihin tarvittaviin tahoihin turvataan.

Lisäksi säädettäisiin, että vapautensa menettäneen oikeutta muun muassa puhelimen käyttöön saataisiin kuljetuksen aikana rajoittaa vapaudenmenetyksen perusteesta riippumatta, jos oikeuksien toteuttaminen kuljetuksen kestäessä on erityisen vaikeaa järjestää. Tämän myötä poliisipartiolla tai säilytystilaorganisaatiolla olisi aina viimekätinen oikeus päättää kyseisten oikeuksien toteuttamisesta kuljetuksen aikana.

On tärkeä huomioida, että esimerkiksi poliisin kuljetettavina olevat henkilöt ovat menettäneet vapautensa hyvin eri perustein. Kuljettamiseen voi liittyä erilaisia turvallisuus- ja järjestyksykysymyksiä kuin itse poliisilaitoksen säilytystiloihin. Siksi esimerkiksi ehdotuksessa viitatus poliisin eri säilytystilojen toimintaympäristöjen poikkeamiset toisistaan muun muassa rakenteellisesti sekä henkilöstöresursseiltaan ja varustelutasoltaan eivät välttämättä sellaisenaan sovellu arvioitaessa säilöön otetun ulkomaalaisen yhteydenpitoa koskevien rajoitusten sallittavuutta esimerkiksi kuljetustilanteessa. Säilöön otetulla ulkomaalaisella on usein erityisiä perusteita olla yhteydessä kuljetuksen aikana puhelimitse läheisiinsä tai oikeudelliseen avustajaansa. Siten on tarpeen varmistaa, että säännöksen ilmaus ”erityisen vaikeaa järjestää” asettaisi kynnyksen vapautensa menettäneen toiminnan rajoittamiselle kuljetuksen aikana korkealle

Lisäksi Amnesty toteaa, että säilöön otettujen ihmisten oikeuksien rajoittamista esimerkiksi kuljetustilanteessa puhelimen käyttöä rajoittamalla, on huolellisesti harkittava suhteellisuus- ja välttämättömyysperiaatteiden mukaisesti ja niistä tulee antaa jatkuvaa koulutusta niitä tehtäviä hoitaville viranhaltijoille ja muille henkilöille. Yhdenvertaisuusvaltuutettu on palautettavien henkilöiden maastapoistamisen valvontaraportissaan huomauttanut, että poliisin kynnyksellä kerätty pois puhelimet on ollut verrattain matala

vuosien 2014-2019 tarkastelujakson aikana. Valvonnassa havaittiin poliisin rajoittaneen palautettavien henkilöiden yhteydenpitoa omaisiinsa maastapoistamisen lähtövaiheessa jopa siten, ettei palautettavalle ole myöhemminkään annettu mahdollisuutta soittaa omaisilleen.²

5. Valvonta

Uuteen lakiin sisällytettäisiin säilytystilan valvontaa koskevat nykyistä täsmällisemmät säännökset, joiden tarkoituksena olisi taata eri poliisilaitosten käytäntöjen ja menettelyjen yhdenmukaisuus. Tähän liittyen lakiin kirjattaisiin myös säännös, jonka perusteella Poliisihallitus antaisi valvonnasta tarkempia sisäisiä määräyksiä. Lisäksi lain tasolle kirjattaisiin valvontahenkilöstön vähimmäismäärää koskeva säännös, jonka myötä yksinvartioinnista luovuttaisiin. Luvussa olisi erillinen teknistä valvontaa koskeva säännös sekä säännös henkilötietojen käsittelystä.

Vapautensa menettäneitä ja säilytystilaa olisi valvottava ja valvonta kirjattava siten kuin vapautteen kohdistuvan toimenpiteen tarkoitus, säilytystilan järjestys, säilytysvarmuus, vapautensa menettäneiden ja muiden henkilöiden turvallisuus, vapautensa menettäneen päihtymysaste ja terveydentilan seuraaminen sekä rikoksen estäminen edellyttävät. Säilytystilassa olisi oltava turvallisuuden edellyttämät hälytysjärjestelmät ja muut tekniset turvajärjestelmät.

Amnesty kannattaa säännösten täsmentämistä käytäntöjen yhdenmukaistamiseksi. Poliisihallituksen määräysten antamisen lisäksi olisi tarpeen seurata ja arvioida myös niiden noudattamista ja sitä, miten käytäntöjen yhdenmukaisuuden kehittämisessä edistytään.

Säännöksessä mainittaisiin nyt valvonnassa erikseen huomioitavana seikkana vapautensa menettäneen päihtymysaste ja terveydentilan seuraaminen. Vapautensa menettäneet voivat kuitenkin tulla hyvin erilaisista taustoista. He saattavat olla esimerkiksi traumatisoituneita. Valvonnassa on siten tarpeen kiinnittää huomiota myös näihin seikkoihin turvallisuuden tai terveydentilan seuraamisen tarvetta arvioitaessa. Lisäksi on vapautensa menettäneiden oikeuksien toteutumisen varmistamiseksi tärkeää, että valvontaa koskevat viranomaisten vapautensa menettäneeseen kohdistamat toimet kirjataan tarkasti ylös. Myös valvontatallenteet ovat oikeusturvan kannalta merkittäviä, koska niitä voidaan käyttää esimerkiksi säilytystilassa tapahtuneen rikoksen selvittämiseen. Tästä esimerkkinä on Lahdessa poliisin säilytystiloissa tapahtunut poliisin liiallinen voimankäyttö, missä poliisi syyllistyi virkavelvollisuuden rikkomiseen.³ Videotallenne saattaa siten olla olennainen osa todistusaineistoa, jolla väärinkäytökset saadaan tuotua päivänvaloon ja viranomaiset saatettua vastuuseen.

Säilytystilassa tehtävästä teknisestä valvonnasta olisi lain mukaan ilmoitettava asianmukaisella tavalla. Valvonnan toteutuksessa olisi turvattava valvonnan kohteen yksityisyys erityisesti WC- ja peseytymistiloissa sekä vaatteiden riisumista edellyttävän henkilöön kohdistuvan etsinnän toteuttamiseen käytettävissä tiloissa. Ehdotuksen mukaan tämä ei kuitenkaan kokonaan estäisi saniteettitilojen teknistä valvontaa sen vuoksi, että WC- ja peseytymistiloja on joissakin poliisin säilytystiloissa myös yksittäisten sellien tilojen yhteydessä.

Amnesty pitää tärkeänä, että teknisessä valvonnassa huolehditaan, että valvonnasta ilmoitetaan riittävän selkeästi ja ymmärrettävällä tavalla ja että vapautensa menettäneen yksityisyyden suojaa kunnioitetaan. Siten on huolehdittava asianmukaisesti, ettei WC- tai muissa yksityisyyden kannalta erityisen tärkeissä tiloissa ja huoneen osissa suoriteta teknistä valvontaa. Eduskunnan oikeusasiamies on ottanut

²

<https://syrjinta.fi/documents/25249352/34268331/Maastapoistamisen+t%C3%A4yt%C3%A4nt%C3%B6%C3%B6npanon+valvonta+%E2%80%93+havainnot+vuosilta+2014+%E2%80%93+2019+%28PDF%29.pdf/ae83c09c-6daf-2004-5514-78ec67c50d62/Maastapoistamisen+t%C3%A4yt%C3%A4nt%C3%B6%C3%B6npanon+valvonta+%E2%80%93+havainnot+vuosilta+2014+%E2%80%93+2019+%28PDF%29.pdf?version=1.2&t=1608046530096>

³ Tuomio 21/125641, Itä-Suomen hovioikeus, 10.6.2021

ratkaisussaan kantaa siihen, että WC- ja peseytymistilojen lisäksi myöskään muissa tiloissa, joissa voi tapahtua riisuutumista, kuten pukuhuoneissa, ei saa suorittaa teknistä valvontaa.⁴ Amnesty toteaaakin, että saniteettitilat tulee järjestää siten, että vapautensa menettäneet voivat käyttää niitä ilman kamera-valvontaa.

6. Turvaamistoimet ja voimankäyttö

Laissa säädettäisiin turvaamistoimenpiteistä ja voimakeinojen käytöstä. Turvaamistoimenpiteitä olisivat sitominen, tarkkailu ja eristämistarkkailu sekä uutena tehostettu valvonta. Tehostetussa valvonnassa vapautensa menettänyt voitaisiin terveydentilan seuraamiseksi tai turvallisuuden varmistamiseksi sijoittaa tilaan, jossa häntä voidaan teknisellä valvonnalla jatkuvasti tai satunnaisesti valvoa.

Tehostettu valvonta puuttuu voimakkaasti vapautensa menettäneen yksityisyyden suojaan. Amnesty pitää tärkeänä tehostetun valvonnan tapauskohtaista harkintaa normaalisuuseriaatetta kunnioittaen eli järjestäen vapautensa menettäneiden olot vastaamaan mahdollisimman paljon normaaleja yhteiskunnassa yleensä vallitsevia oloja. Ehdotuksessa todetaan, että aggressiivisuuden tai päihtymyksen lisäksi esimerkiksi viranomaisen tietoon tullut sairaus voi olla peruste intensiivisemmälle valvonnalle. Tältä osin Amnesty muistuttaa velvollisuudesta turvata vapautensa menettäneen pääsy tarpeidensa mukaiseen hoitoon. Hoitoa voivat tarvita myös esimerkiksi mielenterveysongelmista kärsivät, kuten traumaattisia kokemuksia kokeneet poliisin säilyttämät turvapaikanhakijat. Vapautensa menettäneen valvonta on järjestettävä niin, että tarve kiireelliseen hoitoon voidaan riittävän nopeasti havaita. Koska viranomaisilta ei edellytetä terveydenhoitoalan koulutusta, myös epäselvissä tilanteissa vapautensa menettänyt tulisi mahdollisimman nopeasti järjestää terveydenhuollon ammattihenkilön tutkittavaksi.

Laissa säädettäisiin myös vartiointitehtävissä toimivan viranhaltijan oikeudesta voimakeinojen käyttöön ja niistä tilanteista ja tarkoituksista, joissa voimakeinoja saisi käyttää. Uusina keinoina olisivat esimerkiksi voimakeinojen käyttö kiinniottamisen toimittamiseksi säilytystilassa, sen alueella ja välittömässä läheisyydessä sekä oikeus ottaa kiinni rikoksesta epäilty, joka on määrätty pidätettäväksi tai vangittavaksi.

Voimakeinojen olisi oltava tarpeellisia ja olosuhteisiin nähden puolustettavia. Puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat. Voimakeinojen käyttöä koskisivat toimivaltuuksien käytön yleiset periaatteet, joista keskeisimpiä ovat suhteellisuusperiaate ja vähimmän haitan periaate. Lain mukaan vartiointitehtävissä toimivan viranhaltijan tulee ensisijaisesti neuvoin, kehotuksin ja käskyin ylläpitää säilytysvarmuutta, säilytystilan järjestystä ja turvallisuutta sekä turvata vapautteen kohdistuvan toimenpiteen tarkoituksen toteutuminen.

Voimakeinojen käyttö puuttuu vapautensa menettäneen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja niiden käytön on aina perustuttava lakiin. Amnesty pitää tärkeänä, että voimakeinojen käyttöä on rajattu säännöksissä alueellisesti ja käyttötarkoituksiltaan vain virkatehtävien hoitamiseksi. Valitettavasti myös Suomessa on esiintynyt säilöönottotilanteessa sekä ylipäänsä säilytystiloissa tarpeetonta voimakeinojen käyttöä. Siksi on tärkeä huolehtia siitä, että tällaisen voimakeinojen käyttöä koskevan toimivallan laajentamisen yhteydessä huolehditaan riittävällä tavalla koulutuksesta sekä voimankäyttöä koskevasta ohjeistuksesta. Edellä on mainittu tapaus, jossa poliisi tuomittiin liiallisen voimankäytön seurauksena virkavelvollisuuden rikkomisesta poliisin säilytystiloissa. On varmistettava, ettei vastaavaa vakavaa tilannetta pääse tapahtumaan ja avainasemassa on vastaavien tilanteiden julkitulo sekä vartiointitehtäviä suorittaville annettava koulutus. Poliisihallitus on ilmoittanut kouluttavansa henkilökuntaansa voimankäyttöön liittyvien vaaratilanteiden välttämiseksi säilytystiloissa, mutta koulutuksen tulee sisältyä

⁴ EOAK/3803/2019, 28.8.2019: <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/3803/2019>

rakenteellisena osana vartiointitehtäviä suorittaville viranhaltijoille annettavaan koulutukseen eikä sitä tule suorittaa vain kertaluontoisena.

7. Ilmoituksen ja tiedon antaminen

Laissa säädettäisiin vapaudenmenetyksestä ilmoittamisesta. Säännöksen mukaan tutkintavangille olisi varattava tilaisuus ilmoittaa läheiselleen tai muulle henkilölle vapaudenmenetyksestään. Poliisin olisi ilman aiheutonta viivästystä ilmoitettava vapaudenmenetyksestä pidätetyn ja kiinni otetun pyynnöstä hänen läheiselleen tai muulle hänen osoittamalleen henkilölle, ellei vapautensa menettänyt voi itse ilmoittaa vapaudenmenetyksestään. Jos ilmoittaminen merkittävästi vaarantaisi rikoksen selvittämistä, ilmoittamista pidättämisestä voitaisiin lykätä enintään kaksi vuorokautta kiinniottamisesta ja ilmoittamisesta kiinniottamisesta voitaisiin joko lykätä tai jättää kokonaan tekemättä.

Lain mukaan vapautensa menettäneelle olisi ilman aiheutonta viivästystä hänen saavuttuaan säilytystilaan tiedotettava säilytystilan oloista sekä hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Tietoja olisi oltava saatavana yleisimmin käytetyillä kielillä säilytystilassa olevien vapautensa menettäneiden tarpeiden mukaan. Ulkomaalaiselle vapautensa menettäneelle olisi tiedotettava mahdollisuudesta olla yhteydessä kotimaansa edustustoon ja mahdollisuuksien mukaan annettava tulkitsemisapua. Viittomakieltä käyttävälle tai vammaisuuden vuoksi tulkitsemisapua tarvitsevalle olisi annettava tarpeellista tulkitsemis- ja käännösapua. Vapautensa menettäneiden saatavilla tulisi olla luettelo, josta käyvät ilmi säilytystilaa ja sen henkilökunnan toimintaa valvovat viranomaiset sekä ihmisoikeuksien toteutumista valvovat toimielimet, joille vapautensa menettäneillä on kansainvälisten sopimusten mukaan valitus- tai kantelu-oikeus.

Amnesty muistuttaa, että vapauden menettäneen tieto oikeuksistaan sekä mahdollisuus ilmoittaa vapauden menetyksestä läheiselle tai muulle henkilölle ovat olennaisia osatekijöitä vapautensa menettäneiden oikeuksien turvaamiseksi. Oikeus ilmoittaa tilanteestaan läheiselleen ja kolmannelle osapuolelle on myös yksi eurooppalaisen kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun taikka rangaistuksen estämiseksi toimivan komitean (CPT) painottama perustavanlaatuinen oikeus.

CPT onkin vuonna 2020 tekemänsä vierailun johdosta huomauttanut Suomelle siitä, että vapaudenmenetyksestä ilmoittaminen on viivästynyt usein ja laajalti etenkin, jos kiinniotettu henkilö on ulkomaalainen, jolla ei ole asuinpaikkaa Suomessa.⁵ Myös YK:n ihmisoikeuskomitea on huhtikuussa 2021 viimeisimmässä Suomea koskevissa suosituksissaan ilmaissut huolensa siitä, ettei vapautensa menettäneiden omaisille ole aina ilmoitettu 48 tunnin kuluessa vapauden menetyksen alkamisesta, kuten kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva YK:n yleissopimus edellyttäisi.⁶ Ihmisoikeuskomitea on katsonut, että Suomen tulisi muuttaa lainsäädäntöä tältä osin.

Amnesty pitää tärkeänä, että lain toimeenpanossa varmistetaan ilmoittamisen toteutuminen, kuten kansainväliset ihmisoikeussopimusten valvontaelimet ovat edellyttäneet. Erityisesti on kiinnitettävä huomiota siihen, että ulkomaalaisten vapautensa menettäneiden osalta tämä toteutuu, sillä valvontaelimet ovat edellä mainitusti havainneet sen osalta puutteita. Ulkomaalaiselle järjestettävä tulkkausapu ei saa olla peruste viivästyttää ilmoittamista. Tulkkauksen lisäksi on varmistettava, että vapautensa menettäneillä, myös poliisin säilyttämillä ulkomaalaisilla, on oikeus oikeudellisen avustajan käyttämiseen heti kiinniottamisestaan lähtien.

8. Muuta

Ehdotuksessa mainitaan, että on perusteltua kirjata ylös vapautensa menettäneiden oikeuksien toteutumiseen liittyviä tietoja, jotta heidän oikeuksiensa toteutumista voidaan valvoa. Lakiin ehdotetaan

⁵ CPT/Inf (2020) 30, <https://rm.coe.int/1680a00dad>

⁶ https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/FIN/CCPR_C_FIN_CO_7_44648_E.pdf

säännöstä, joka kattaisi laajasti tiedot muun muassa päätöksistä ja tapahtumista vapaudenmenetyksen aikana. Lisäksi olisi mahdollista kirjata kaikki vapauden menetykseen liittyvät asiat ja niiden suhteen suoritettut toimenpiteet kuten vapaudenmenetyksen peruste, säilytystilaan ottamisen aika, oikeuksista ilmoittaminen, merkit vammoista tai henkisistä sairauksista sekä esimerkiksi milloin vapautensa menettänyt on siirretty tai vapautettu ja monta muutakin seikkaa.

Amnesty katsoo, että kirjaaminen tulee suorittaa henkilön yksityisyyttä kunnioittaen, sillä ehdotukseen sisältyy myös erityisen arkaluonteisia henkilötietoja, kuten terveystietoja. Vapaudenmenetyksen perusteiden, säilytystilaan ottamisen ajan ja vapautuksen kirjaaminen sekä mahdollinen haavoittuva asema antavat kuitenkin tärkeää tietoa esimerkiksi turvapaikanhakijoiden säilöönottamisesta ja sen perusteista. Poliisi ei esimerkiksi tilastoi säilyttämiensä turvapaikanhakijoiden säilöönottoperusteita eikä muitakaan tarkempia tietoja, ja Amnesty kannattaa tilastoinnin parantamista. Kirjaaminen eri seikoista auttaa tilastointia. Myös ihmisoikeuskomitea on suositellut Suomelle poliisin tilastoinnin parantamista.⁷

Kunnioitavasti

Niina Laajapuro
Ihmisoikeustyön johtaja

Kaisa Korhonen
Oikeudellinen asiantuntija

⁷ https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/FIN/CCPR_C_FIN_CO_7_44648_E.pdf